

## Tarihsel Eleştirel Marksizm Sözlüğü

### Mariateguicilik

Alm.: Mariateguismus. – Ar. mađhab māriyātīğī. – Fr.: mariateguisme. – İng.: Mariateguism. – İsp.: mariateguismo. – Rus.: mariategizm. – Çince: Mālīyātèjī zhūyī 马利亚特吉主义

José Carlos **Mariátegui** (1894-1930), “Perulu bir Marksist, gazeteci ve zamanının işçi hareketinde etkili bir angajman gösteren bir aydın”dır. (Füssel 1986, 7) Baş yapıtı *Yedi Deneme*’de, ülkesinin özgül ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerini bütünlüyci bir analizle ortaya koymuştur. “Peru’nun gerçekliğini anlamak” için, Marksizmin Avrupa’da yaratılan düşünce araçlarını kullanır ve aynı zamanda “tarih yapıcı bir heretikliğe” (Haug 1986, 308) soyunur – aynı, II. Enternasyonal’in ekonomik dogmalarına karşı Ekim Devrimi’ni yapan ve Marksizmi “somut durumun somut tahlili” (LW 31, 154) olarak hayata geçiren, **Lenin** gibi. Onu Lenin sonrası Leninizmle çatışmaya götüren ve Stalin’e biat eden III. Enternasyonal’de ‘Mariateguicilik’ adıyla lanetlenen, **Mariátegui**’nin heretikliği, “Latin Amerika sosyalizmini” “Yerli Amerikan Sosyalizmi [socialismo indoamericano] olarak hayata geçirme” isteğinden başka bir şey değildi. (Mariátegui, OC 13, 249)

Bir kuşak sonra bu analiz ve ona temel olan tutum, “kurtuluş teolojisi, özellikle de bu teolojinin ‘kurucusu’ olan

Perulu Gustavo **Gutiérrez** üzerinde önemli ölçüde etkide” bulundu, bu bağlamda Mariátegui’nin “tarihi düşünmek tarihi yapmak demektir” (Füssel 1986, 11) anlayışı Gutiérrez için belirleyici olmuştu. Buna rağmen, Latin Amerika’da olumlu anlamda ‘Mariateguicilik’ ancak 1980’lerden beri kullanılmaya başlanmıştır. 2006 yılından Evo **Morales**’in başkanlığında “Estado plurinacional” olarak dönüştürülen Bolivya’da ilk defa yerli halkların [parlamentoda] yer ve söz hakkı almalarında, **Mariátegui** aktüel bir referans noktasına işaret eder. Bolivya devlet başkanı yardımcısı Álvaro **García Linera**’ya “yerli haklar için yorulma bilmez politik ve sosyal mücadelesiyle bağıntılı akademik çalışmaları” için Şili Universidad de Arte y Ciencias Sociales tarafından Fahri Doktor unvanı verildiğinde, bu, onun “sadece... **Mariátegui** ile karşılaştırılabilecek entelektüel ve ahlaki tutum”un nişanesi olarak görülmüyordu (25.3.2014, www). Benzer bir biçimde, basit insanların çıkarları için Bolivarçı hareketin Venezüella’da açtığı gedik, Mariátegui’nin Yerli Amerikan Sosyalizmi anlayışı bağlamında ele alınıyordu. Hugo **Chávez** yönetiminde bir dönem planlama bakanı olan Roland Denis, 2009’da ölen Luis **Villafaña**’yı (“El Negro”) anma töreninde şöyle diyordu: “‘El Negro’nun **Mariátegui** ile karşılaşması küçük bir ışığı yakıyor ve bir tartışmayı ateşliyordu; bu tartışma özneye dair öncülleri temelde de değiştiriyordu – artık soyut bir işçi sınıfı değil, kökenleri ve bellekleriyle

halk, [söz konusu olan]. Mariátegui somutunda, Marksist düşünce perspektifinden baş aktörü yerli [Indigena] olan, yerli bir Amerikan sosyalizminden söz ediyoruz. (Akt. Bolívar, 2011)

**1. Mariátegui**'nin toplum analizinin ve politik eyleminin teorik temellerinin bütünlüklü bir ifadesini, kendi yazılarında bulamıyoruz. O bir keresinde, Peru'nun ekonomik, sosyal, politik ve kültürel gelişmesini ele alan, baş yapıtı olarak görülen, *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana* (1928, Alm. 1986), kitabının “politik bir teori ya da strateji olmadığını” söylemişti. (Mariátegui, 20.7.1929 tarihli mektubu; 1984, 610) O, burada oldukça mütevazidir; “yerli sorununu” odağa aldığı ve bu sorunun “köklerini toprak mülkiyeti dağılımına” geri götürdüğünde (*Sieben Versuche*, 35), somut durumun tarihsel materyalist analiz becerisine sahip olmayan, -böylesi bir analiz karşısına yerli kültürü koyan- yerlilik [Indigenismus] tuzağına düşmez. *Sieben Versuche* [Yedi Deneme] yapıtını tamamlaması planlanan *Ideología y política en el Perú* başlıklı kitap yayımlanmamışsa da -elyazmaların kaybolduğu düşünülüyor (krş. OC 13, 7 ve devamı)-, yine de mevcut olanlar, Mariátegui'nin kırdaki üretim ilişkileri sorunuyla ırksal tahakküm sorununu birbirine bağladığı “yerli Amerikan sosyalizmi” anlayışına, yazarının kısa ömrünü aşan bir etki için yeterince materyal sağlamaktaydı.

Diğer birçok sosyalistte olduğu gibi, gazetecilik uğraşı **Mariátegui**'de

de önemli bir rol oynar. Birçok kısa makale, konferans, deneme ve [kısa kitap] girişleri, onun teorik pozisyonunun rekonstrüksiyonu için ipucu vermektedir. Kıtasal öneme sahip tartışma forumları haline gelen *Amauta* (1926-1930) ve *Labor* (1928-29) dergilerinin kuruluşu onun inisiyatifine geri gider. *Amauta* şu iki yönelim arasında bağ kurar: yerli mirasın titiz araştırılması (derginin adı Quechua dilinde “bilge” ya da “üstat” anlamına gelmektedir) ve tüm dünyadaki politik ve kültürel gelişmelerle canlı bir temas kurma (başka diğerlerinin yanı sıra, Sigmund **Freud**'un bir makalesinin İspanyol diline ilk çevirisi bu dergide yayımlanmıştı).

**2. Mariátegui**, “en iyi öğrenim dönemi” olarak nitelediği (*Sieben Versuche*, 16), üç yıldan daha fazla süren Avrupa ikametinden döndükten sonra, kendisini şahsen “sevk edilen ve ikrar eden Marksist” olarak adlandıyordu (10.6.1927 tarihli mektubu; 1984, 289). Zamanının büyük bir çoğunluğunu geçirdiği İtalya, genç devrimcinin görüşleri için inanılmaz bir malzeme sunuyordu. Torino'da fabrika komiteleri hareketini deneyimlemiş; diğer başkalarının yanı sıra **Gramsci**'nin yayımladığı *Ordine Novo* gazetesi okumuş ve Sosyalist Parti içindeki azınlık eğiliminin partiden ayrılıp KP'yi kurduğu 1921 Livorno'daki parti kongresine katılmıştı. Muhtemelen Gramsci ile kişisel olarak tanışmıştı.

Bu zamandan itibaren, Peru toplumunun analizi ve Latin Amerika ülkelerinde sosyalist devrim olanağı, onun

düşüncelerinin ve eylemlerinin odağına yerleşiyordu. Az gelişmiş toplumlarda ulusal burjuvazinin rolünü ilişkin farklı yaklaşımlar, onun APRA'yla (Alianza Popular Revolucionaria Americana) ve lideri Víctor Raúl **Haya de la Torre**'yle -en geç 1928'den sonrayollarını ayırmasına yol açmıştı. **Mariátegui** kolonyal geçmişin "feodal" olarak yorumlanmasını kabul etmiyordu (buraya kadar daha sonraki bağımlılık teorisiyle karşılaştırılabilir) – öte yandan özellikle kırsal bölgelerde kapitalizm öncesi sömürü tarzlarının varlığının da tamamen farkındaydı. "Yarı feodal" olarak nitelediği Peru toplumunu, geri kalmış ülkelerin sanayi ulusları modeline göre gelişmesini engelleyen, kapitalist dünya bağlamının bir parçası olarak görüyordu. "Latin Amerika ülkeleri kapitalist rekabet gecikmeyle katıldılar. Birincilikler çoktan dağıtıldı. Kapitalist düzen çerçevesinde bu ülkelerin kaderi, herhangi bir koloninin kaderinden başka bir şey değildir." (OC 13, 248) Ulusal burjuvazi ve büyük toprak sahipleri emperyalist sermayeyle birleşmişti. Bu yüzden sosyalist devrim perspektifinin dayanağı şehirli işçiler ve yerli köylüler olacaktı. "Peru'da kitleler -çalışan sınıf- beşte dört oranında yerlilerden oluşuyor. Bizim sosyalizmimiz, eğer o her şeyden önce yerlilerin talepleriyle dayanışma göstermezse, Perulu olmaz – hatta sosyalist bile olmaz." (217)

**Mariátegui** yerli küçük birimlerin toplulukçu geleneklerinde, kapitalist ilişkilerin tam gelişmesini kat etmek zorunda kalmadan, sosyalizme doğrudan geçiş için bir olanak görüyordu. "Yeni bir tarım politikası

öncelikle yerli köy toplulukların desteklenmesine ve korunmasına yönelik olmalıdır. İnka devletinin en küçük hücresi olan 'ayllu', bugüne kadar feodalizmin ve büyük toprak sahipliğinin saldırılarına karşı durabildi ve kendisini modern bir sosyalist devletin üreme hücresine dönüştürebilecek kadar da canlılığını koruyor." (OC 11, 109 ve devamı) **Mariátegui** burada, **Marx**'ın Rus köy toplulukların gelişim olanaklarına dair değerlendirmesine benzer sonuçlar çıkarmaktadır. **Marx** "kapitalist düzenin doğuşu tahlili"ni açık olarak "*Batı Avrupa ülkeleri*"yle sınırlıyordu (Vera **Zasulic**'e Mektup, 3. Taslak; **Marx - Engels** 1977, 256). "Toprağın ortak mülkiyeti, ortaklaşa mülk edinmenin doğal temelini kendisine sunmaktadır. Tarihsel ortamı da kapitalist üretimin çağdaşlığı, geniş ölçüde örgütlendirilmiş kooperatif çalışmanın maddi koşullarını kendisine hazır olarak sunmaktadır. Demek ki o, aşağılatıcı boyunduruğa baş uzatmadan kapitalist sistemin sağlamış olduğu olumlu kazanımları benimseyebilir." (261)

3. Her ne kadar **Mariátegui**, "ne bir kalıp ne de kopya" olmaması gereken (OC 13, 249) "yerli Amerikan sosyalizmi"nin bağımsızlığını vurgulasa da, onun için devrim sadece dünya çapı bağlamında düşünülebilirdi. "Latin Amerikan devrim dünya devrimin bir etabı, bir aşamasından başka bir şey değildir – ne bir fazlası ne bir eksigi. (248) Az gelişmiş ülkelerde bu devrimin görevlerine, emperyalist egemenlik tarafından kendi kendilerini parçalamış bir durumda tutulan

ulusların gerçek inşası ve iç istikrarının sağlanması da dahildir. Bu, özellikle Peru için, şu anlama geliyordu: Yerli toplumların İspanyol işgalinden önceki deneyim kazanımlarını ulusal tarihe dahil etme ve yerlilerin ulusal yaşama eşit katılımını sağlama. Bu sadece eşit ekonomik ve hukuksal fırsatlar anlamında değil, aynı zamanda onların sosyal, kültürel ve dinsel geleneklerinin canlı bir entegrasyonu anlamında olmalıydı. “Yerli, oluşmakta olan ulusallığımızın temelidir.” (OC 11, 32).

**Mariátegui**'yi (insan sever çalışmalarına saygı duyduğu) yerlilerin [Indigenisten] taleplerinden ayıran şey, onun her şeyden önce toprak sorununu odağa alması ve yerlilerin etkin rolünü vurgulamasıydı. “Yerli sorununun çözümü toplumsal bir çözüm olmalı ve yerlilerin kendileri tarafından gerçekleştirilmelidir.” (33) Öte yandan **Mariátegui**, politik bir program olarak yerli geçmişe dönüşün bir propagandasını yapmanın da çok uzağındaydı. “Dört yüzyılda [İspanyol işgalinden beri] yeni bir gerçeklik oluştu. [...] O belki zayıf olabilir, ama her halükârda o bir gerçeklik. Onu görmezden gelme, romantik bir abartı olur.” (66)

İşçi sınıfını köylü kurtuluşu ve eleştirel entelektüellerle birleştirme çabasıyla bağlantılı olarak bölgesel özgülüğün vurgulanması, **Mariátegui**'nin de kurucuları arasında yer aldığı, 1928'de kurulan Peru Sosyalist Partisi'ni Komintern ile çatışmaya götürmüştü. Yerli sorununu ulusal sorun olarak kabul etmeme, (saf proleter sınıf partisi yerine) işçilerin ve köylülerin

ortak bir partisinde ısrar etme, **Mariátegui**'ye ‘küçük burjuva’ ve ‘popülist’ suçlamalarının yapılmasına yol açıyordu. Onun ölümünden kısa bir süre önce, Peru Sosyalist Partisi (PS) içinde Komintern çizgisi kendisini kabul ettirmiş ve ardından partinin adı Komünist Parti olarak değiştirilmişti. Sonraki dönemde APRA ile KP arasındaki uçurum gitgide büyümüştü; iki partinin yazarlarının **Mariátegui** değerlendirmesi kesintisiz bir sahiplenme (**Cox** 1934) ile alttan alta karalama (**Vargas** 1934) arasında gidip geliyordu. “Latin Amerika'nın ilk Marksisti”nin (**Melis** 1967/1999, 11) önemi üzerine açık bir tartışma ilk olarak Peru'da ve sonra da kıtanın diğer ülkelerinde ancak 1970'lerde başlamıştı. Küba'daki yayımı (1963) istisna olarak tutulursa, Peru dışında *Sieben Versuche*'nin [Yedi Deneme] yayımlanması ilk bu tarihlerde gerçekleşiyordu.

**Mariátegui**'nin Peru gerçekliğini anlama çabalarını “hırsla takip edilen bir amacı [vardı]: Peru sosyalizminin inşasına katkıda bulunmak” (Önsöz, 16) José **Aricó** diğer Latin Amerikan Marksistlerinden farklı olarak **Mariátegui**'nin çabaları için şuna dayandırıyordu: “Avrupa'da öğrenilen Marksizmin ‘Perululaştırılan’ terimlere ‘tercüme edilmesi’”; işte tam da bu yüzden *Sieben Versuche* “yayımlanmasından elli yıl sonra bile, hâlâ Latin Amerika Marksizminin gerçekten önemli olan biricik teorik yapıtıdır.” (1978, xix) Atilio **Borón** da benzer anlamda ifadeler kullanmıştı. Marksizm tarihi açısından *Sieben Versuche*'nin önemi Latin Amerika

sınırlarını aşmaktadır: “Belli bir zamana ve belli bir yere uygun eylemde bulunmak için onlardan ilham alındığında” daima bu denemelerin “faydasını ortaya [çıkacaktır]: Marksizmi hep yeniden ortaya koyma perspektifiyle, o anki gerçekliği somut anlama çabalarına girişmek” (Haug 1986, 311).

### Kaynaklar:

- J. **Aricó** (yay.), *Mariátegui y los orígenes del marxismo latinoamericano*, México/DF 1978; D. **Bolívar**, “‘El Negro’ Villafañá ayudó a reconstruir el marxismo en Venezuela”, *Correo del Orinoco* içinde, Caracas, 20.2.2011 (www); A. **Borón**, “Mariátegui, de regreso”, 2009 (www); F. **Chang-Rodríguez**, *Poética e ideología en José Carlos Mariátegui*, Madrid 1983; C. M. **Cox**, “Reflexiones sobre José Carlos Mariátegui” (1934), Aricó 1978 içinde, 3-8; A. **Dessau**, M. **Kossok** ve M. **Zeuske**, “José Carlos Mariátegui – Lehrer und Organisator der peruanischen Arbeiterklasse”, *Asien, Afrika, Lateinamerika* içinde, Yıl 2, Berlin/Doğu Almanya 1974, Sayı 6, 959-81; A. **Flores Galindo**, *La agonía de Mariátegui*, Lima 1980; K. **Füssel**, “Einleitung zur deutschen Ausgabe”, Mariátegui, *Sieben Versuche* içinde, 1986, 7-12; S. B. **Guardia**, (yay.), *Mariátegui en el siglo XXI: textos críticos*, Lima 2012; W. F. Haug, “Nachwort”, Mariátegui, *Sieben Versuche* içinde, 1986, 307-12; V. **Hovestadt**, *José Carlos Mariátegui und seine Zeitschrift ‘Amauta’ (Lima 1926-1930)*, Frankfurt/M 1987; *Die Kommunistische Internationale vor dem VII. Weltkongress. Materialien*, Moskova 1935; J. C. **Mariátegui**, *Obras completas* (ediciones populares), 20 Cilt, Lima 1959 ve sonrası (OC kısaltmasıyla alıntılanıyor); aynı yazar, *Peruanicemos al Perú*, OC 11, Lima 1970; aynı yazar, *Ideología y política*, OC 13, Lima 1971; aynı yazar, *Correspondencia 1915-1930*, yay. A. Melis, 2 Cilt, Lima 1984; aynı yazar, *Revolution und peruanische Wirklichkeit. Ausgewählte politische Schriften*, yay. E. v. Oertzen, Frankfurt/M 1986; aynı yazar, *Escritos juveniles*, yay. A. Tauro, 3 Cilt, Lima 1987-91; aynı yazar, “Das Indioproblem”, (1928), A. Rama (yay.) *Der lange Kampf Lateinamerikas*, Frankfurt/M 1982, 200-14; aynı yazar, *Sieben Versuche, die peruanische Wirklichkeit zu verstehen* (1928), Giriş K. Füssel ve Sonsöz W. F. Haug, İspanyolcadan çev. K. Füssel, B. Kinter ve U. Varchmin, Batı Berlin-Freiburg-CH 1986; Karl **Marx** - Friedrich **Engels**, *Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri*, çev. M. Belli, İkinci Genişletilmiş Baskı, Ankara 1977; A. **Melis**, “Mariátegui, primer marxista de América” (1967), Melis, *Leyendo Mariátegui, 1967-1998*, Lima 1999, 11-33; D. **Meseguer Illán**, *José Carlos Mariátegui y su pensamiento revolucionario*, Lima 1974; F. **Mires**, “Die Indios und das Land oder: Wie Mariátegui die Revolution in Peru begriff”, *Lateinamerika: Analysen und Berichte*, Cilt 3: *Verelendungsprozesse und Widerstandsformen*, yay. V. Bennholdt-Thomsen vd., Batı Berlin 1979, 13-44; O. **Terán**, *Discutir Mariátegui*, Puebla/México 1985; J. **Vargas**, “En defensa de José Carlos Mariátegui, marxista” (1934), Aricó

1978 içinde, 9-16.

## Eleonore von Oertzen ve Redaksiyon

Çeviri: Muharrem Açıkgöz

► Antikolonyalizm, Avangart, Azgelişmişlik, Bağımlılık Teorisi, Dekolonyalizm, Emperyalizm, Eski Amerikan Üretim Biçimleri, Gramscicilik, Guevaracılık, İç Sömürgecilik, Komintern, Köy Topluluğu, Köylü Haareketi, Kurtuluş Teolojisi, Luxemburgculuk, Mao Zedung Düşüncesi, Maoizm, Marksizm, Marticilik, Mitos, Popülizm, Sosyalizme Ulusal Yol, Sömürgeci Üretim Biçimi, Sömürgesizleştirme, Tarım Sorunu, Toprak Reformu, Troçkizm, Ulus, Ulusal Burjuvazi, Ulusal Kurtuluş, Üçüncü Dünya, Yerli Amerikan Sosyalizmi, Yerli Sorunu, Zasuliç Mektupları

► Agrarfrage, altamerikanische Produktionsweise, Antikolonialismus, Avantgarde, Bauernbewegung, Bodenreform, Dependenztheorie, Dorfgemeinschaft, Dritte Welt, Entkolonisierung, Gramscismus, Guevarismus, Imperialismus, Indiofrage, indoamerikanischer Sozialismus, innerer Kolonialismus, koloniale Produktionsweise, Komintern, Luxemburgismus, Maoismus, Mao-Zedong-Ideen, Martianismus, Marxismus, Mythos, Nation, nationale Befreiung, nationale Bourgeoisie, nationaler Weg zum Sozialismus, Populismus, Sassulitsch-Briefe, Sorelismus, Theologie der Befreiung, Trotskismus, Unterentwicklung